

Берестейська Унія 1596 та її значення в історії Київської Церкви

«Якщо хрещення України назагал позитивно оцінюється істориками як подія, що започаткувала нову християнську еру в Київській Русі, – слушно зауважив владика Андрій Сапеляк, – то про Берестейську Унію маємо вже протягом чотирьох століть не тільки різні точки зору, але й відверту фальсифікацію»¹. Більшість дослідників Церкви і вітчизняної історії вважають, що Берестейська Унія була після Хрещення 988 р. другою епохальною подією в історії України та українського християнства за позитивними наслідками, закономірним результатом об'єктивних процесів у ході історичного розвитку Церкви, у контексті процесу інтеграції східних і західних церковних традицій. Вона виникла на хвилі культурно-національного піднесення кінця XVI – першої половини XVII ст., у період, який Михайло Грушевський визначив як перше українське культурно-національне відродження. Варто зауважити, що цей процес збігся з епохою формування у Європі національних держав і церков (Німеччина, Чехія, Швейцарія та ін.), тобто виникнення Берестейської Унії безумовно пов'язане із загальноєвропейським процесом і було закономірним результатом розвитку України як інтегральної частини Європи².

«У контексті цього «панєвропейського покликання» України і слід розглядати Берестейську Унію, – наголошує І. Паславський. – Вже саме геополітичне положення України між Сходом і Заходом поклато на неї велику історичну місію: бути живим мостом між двома гілками європейської цивілізації – східною (візантійською) та західною (римською). Унійний акт 1596 р. найбільш адекватно відповідав внутрішньому змістові українського християнства і виводився з нього. Не зовнішні чинники на кшталт «польської інтриги», «єзуїтських підступів» чи «агресії Ватикану» привели до берестейського з'єднання Київської митрополії з Апостольським Престолом, а внутрішні закони розвитку українського християнства, зокрема його вічний поклик до примирення Сходу і Заходу в богочоловічій єдності Христової Церкви».

Відомий історик Іван Федорів відзначав, що у XVI ст. відбулися дві важливі події, які суттєво вплинули на подальшу долю Української Церкви та призвели до Берестейської Унії. Першою з них він вважає Реформацію, тобто протестантський рух, який насунувся із Заходу і відчутно загрожував Православній та Католицькій Церквам. Другою важливою подією, на його думку, була Люблінська Унія 1569 р., у результаті якої утворилася Польсько-Литовська монодержава і, таким чином, всі українські землі колишньої Литовсько-Української держави опинилися у володіннях Польщі³.

Високо оцінював Берестейську Унію митрополит Йосиф Сліпий, видатний історик Української Церкви. Вказуючи на велике значення для відродження і піднесення Української Церкви, він зауважував, що Унія стала ефективним засобом для формування українського народу як окремих нації: «Тільки єдність з Апостольським Престолом могла зберегти наш нарід від неминучого упадку». Адже переходячи у підпорядкування могутнього Риму, Україна віддалялася від Москви, захищалася від її експансії своєю вірою, водночас зберігала народ від сполющення⁴.

— Як вже відзначалося, Берестейська Унія збіглася з хвилею культурно-національного і суспільно-політичного пробудження українського народу на зламі XVI-XVII ст., що призвело до Національної революції середини XVII ст. Обставини не дозволяли тоді українцям разом з народами Європи зберегти власну національну державу. Але завдяки Берестейській Унії вони мали власну незалежну Церкву, яка стала носієм релігійно-національної свідомості й зберігала ідентичність народу. У пастирському листі до духовенства «Як будувати рідну хату?» митрополит Андрей Шептицький 1942 р. писав, що «ідеалом національного життя українського народу завжди була і є «наша рідна всенаціональна Хата-Батьківщина». «Український нарід через довгі століття належав до різних держав, був розділений різними культурами, — зауважував митрополит, — Бог дав йому землю, що лежить на пограниччі двох культур, майже собі ворожих: східної і західної... Через злуку із Вселенською Церквою і західною культурою ми зискали силу зберегти наш нарід і наші традиції від противників, що нам їх відбирали. Історія нашої Церкви від кінця XVI ст. є доказом цього, є нашим оправданням перед усіма закидами, які нам роблять»⁵.

Берестейська Унія своїми наслідками була успішною, бо «відповідала загальному інтеграційному процесу, інтересам українського народу», — відзначає сучасний історик Дмитро Степовик. Відтак противники Унії безпідставно звинувачують її у «зраді» Православної Церкви, маючи на увазі підмосковську Руську Православну Церкву, яка ніколи не була само-

стійною і відбивала імперську політику Москви, постійно намагаючись повністю підпорядкувати Українські Православну, Греко-Католицьку, пізніше Автокефальну Православну⁶.

Розуміючи невідворотність об'єднання Української Церкви із Західною в силу геополітичного положення України, історик М. Фурса відзначає: «Унія постала на розламі двох культур, двох Церков і реалізувалася завдяки тимчасовим компромісів у політико-ідеологічних, релігійних, культурних інтересів та тенденцій боротьби за Україну. Самостійна Українська Церква була своєрідним мостом між Західною і Східною, водночас терпіла від протиріч між ними, знаходилася між молотом і ковадлом протистояння Візантії і Риму, Росії і Польщі»⁷.

У 1596 році на Берестейському Соборі єпископат Київської Митрополії на чолі з митрополитом прийняв унію із Римською Церквою. Непорушність прав і обряду Київської Церкви була основою унії з Римським Престолом. Єдиною зміною було розірвання канонічного зв'язку з Константинопольським Патріархом і піддання безпосередній владі Римського Архієрея⁸. Поштовхом до закріплення поняття «змін» чи «реформ» в Україні стала Берестейська унія, сам феномен якої сприяв утвердженню «ментальності реформ».

Берестейська унія вважалась органічним нормальним розвитком Київської Церкви, яка не відмежовувалась цим від власного минулого. Київська Церква – мікрокосмос Вселенської Церкви, яка постійно підтримувала контакти із Заходом, хоч і різної інтенсивності, від початку свого існування й впродовж століть, плекаючи універсальну ідею власного християнства. Факт відсутності прямих ієрархічних відносин не означав, що це була схизма. Так думала ієрархія Київської митрополії, так думали інші. Цей пункт дуже важливий, щоб краще зрозуміти Берестейську унію. Київська Церква серйозно поставилась до Флорентійського Собору та прагнула, незважаючи на поневіряння, до правдивого екуменізму, який є пошуком єдності у відмінності та взаємною пошаною⁹.

Акти Берестейської Унії в прямий спосіб говорять про непорушність східного обряду. Цю непорушність ствердив Папа Климентій VIII¹⁰ у своїй Буллі «*Decet Romanum Pontificem*» та заявив, що східні церкви мають повне право дотримуватись власних традицій. Через несприйняття цього поєднання частиною єпископату, духовенства та більшістю вірних єдиний організм Київської Церкви розділився на дві частини: унійну та православну. Кожна з цих церковних спільнот почала розвиватись своїм власним шляхом. Поділ українського народу відбувся без різниці соціального статусу чи політичної орієнтації.

Багато історичних дослідників, котрі намагалися заглибитися у світ уявлень та ментальності становлення Київської Церкви, вважають, що Унія, яка повинна була стати фактором стабільності, зміцнення, бар'єром проти поширення латинського обряду, запорукою розвитку науки, несподівано дала цілком інші наслідки. З перспективи сьогодення можемо стверджувати, що Унія не була належно підготовлена серед духовенства й мирян, котрі не цілком розуміли її глибокий сенс та неабияке значення для подальшого розвитку та самоідентифікації. Український народ, який знаходився на перехресті європейської цивілізації, нічого не помічав, тому певна демагогія досягла своєї цілі. Русини, дуже тісно пов'язані з батьківською вірою, вважали, що єпископи їх зрадили, а унія є підступним планом знищити Київську Церкву¹¹.

Берестейська церковна унія та її еволюція, котра одержала в багатьох своїх сутнісних проявах взаємовиключні оцінки, а в деяких і зовсім близькі навіть із протилежних таборів віровизнання, все ще залишається непізнаним феноменом не тільки зі сторони літургічної, але й із національно-культурної.

¹ Сапеляк Андрій. Київська Церква на слов'янському Сході. – Буенос-Айрес- Львів, 1999. – С. 40.

² Див.: Грушевський М. Історія України-Руси. Т. V. – Київ, 1994. – С. 596-603.

³ Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. – Торонто, 1967. – С. 151.

⁴ Сліпий Йосиф, митрополит. Історія Вселенської Церкви на Україні. Т. IV. – Ч. 2. – Рим, 1994. – С. 29; Грушевський М. Історія України-Руси. Т. V. – С. 590-618.

⁵ Шептицький Андрей, митрополит. Як будувати рідну хату? // Митрополит Андрей Шептицький. Матеріали і документи (1865-1944 рр.). – Львів; Івано-Франківськ: Олір, 1995. – С. 90, 97.

⁶ Степовик Дмитро. Множинність і єдність Церкви // Київська Старовина. – 1993. – №5. – С. 12.

⁷ Фурса М. Берестейська унія в контексті розвитку культури: традиційність і традиціоналізм // Берестейська Унія (1596-1996). – С. 55.

⁸ Гриневиц В. Минуле залишити Богові. Унія та уніатизм в екуменічній перспективі / Пер. з польськ. О. Дудич. – Львів: Свічадо, 1998. – С. 80.

⁹ Димид М. Єпископ Київської Церкви. – Львів, 2000. – С. 48.

¹⁰ Калментій VIII (1592-1605, Ippolito Aldobrandini).

¹¹ Димид М. – С. 49.

Література

1. Гриневиц В. Минуле залишити Богові. Унія та уніатизм в екуменічній перспективі / Пер. з польськ. О. Дудич. – Львів: Свічадо, 1998.
2. Грушевський М. Історія України-Руси. Т. V. – Київ, 1994.
3. Димид М. Єпископ Київської Церкви. – Львів, 2000.

4. Сапеляк Андрій. Київська Церква на слов'янському Сході. – Буенос-Айрес – Львів, 1999.
5. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. – Торонто, 1967. – С. 151.
6. Сліпий Йосиф, митрополит. Історія Вселенської Церкви на Україні. Т. IV. – Ч. 2. – Рим, 1994. – С. 29; Грушевський М. Історія України-Руси. Т. V. – С. 590-618.
7. Фурса М. Берестейська унія в контексті розвитку культури: традиційність і традиціоналізм // Берестейська Унія (1596-1996).
8. Шептицький Андрей, митрополит. Як будувати рідну хату? // Митрополит Андрей Шептицький. Матеріали і документи (1865-1944 рр.). – Львів; Івано-Франківськ: Олір, 1995. – С. 90, 97.
9. Степовик Дмитро. Множинність і єдність Церкви // Київська Старовина. – 1993. – №5. – С. 12.